

SUVREMENO JEZIKOSLOVLJE O IVŠIĆEVU ODNOSU PREMA HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Sanda Ham

Uz 50. obljetnicu smrti Stjepana Ivšića

Ivšićevo doba

 tjepan Ivšić¹ nema cjeloviti rad o književnom jeziku, teorija književnoga jezika nije bila na njegovim znanstvenim obzorima, a normativnih se pitanja doticao pojedinačno i rubno ne opisujući književni jezik kao sustav. U ozračju Ivšićeva vremena to je posve očekivano, mladogramatičarstvu su predmetom znanstvenoga zanimanja *živi narodni govori*, a ne književni jezik. U vrijeme kada Ivšić ulazi u hrvatsko jezikoslovlje, a 1905. godina može se uzeti početnom,² Tomo Maretić sa svojim vukovskim normativnim načelima neprijeporni je autoritet u Hrvatskoj – a fakultetski je Ivšićev profesor; Vatroslav Jagić, makar pred sveučilišnom mirovinom, još uvijek stoluje u Beču i ravna slavistikom; Fortunatov i Šahmatov europski su Ivšićevi uzori. U to se vrijeme u Petrogradu održava slavistički filološki kongres, a konkretno je postignuće toga kongresa dogovor da se izradi enciklopedija slavenske filologije. Izradba je povjerena Jagiću. Pišući o tom vremenu i naporima da enciklopediju izradi i okupi suradnike, Jagić piše o slavističkom znanstvenom svijetu, a u tom svijetu skoro da nema Hrvata, a poglavito nema hrvatskih jezikoslovaca.³

Kroatistika u nas još ne postoji, strukturalizam još nije na obzoru. Slavistika je neprijateljski raspoložena prema hrvatskom jeziku kao nacionalnom hrvatskom obilježju – hrvatski književni jezik tada za slavistiku nije ni znanstvena činjenica, a kamoli predmetom opisa. U tom okružju stasa Ivšić. Slavistika, povijest jezika i dijalektologija kao središte znanstvenoga zanimanja na razini su očekivanja, a svaki je iskorak prema hrvatskom književnom jeziku zbog toga pozornosti vrijedan. Istini za volju, već do kraja I. svjetskoga rata znanstvena se slika posve promijenila; žali se Jagić kako slavensku enciklopediju nije uspio izraditi jer su mu suradnici pomrli pa je ostao sam u slavističkom svijetu – u slavističkom mladogramatičarskom svijetu, naravno:

„Kad sam g. 1908. za prvi deo Enciklopedije slavenske filologije delio građu među razne saradnike, bili su još mnogi živi, koji su imali da sarađuju, a otada su umrli. Možda

¹ Kraću sam inačicu rada pročitala na obilježavanju 50. obljetnice smrti Stjepana Ivšića u HAZU, 16. travnja 2012.

² Godine 1905. Ivšić predaje JAZU prilog Akademijinu rječniku, Poveću zbirku riječi iz Hrvatske i Slavonije. (Rječnik VI., str. 958.) Iste je godine na sjednici JAZU, 3. prosinca 1905., za tisak prihvaćen njegov rad Šaptinovačko narječje. Ivšić je tada bio tek student druge godine.

³ Vatroslav Jagić, Spomeni mojega života, II deo, Beograd 1934., str. 308. – 316.

popis nije potpun, ako spomenem da su od g. 1908. (dakle za 15 godina) nestali: *Asboth* u Budimpešti, *Bogdan* u Bukureštu, *Brandt* u Moskvi, *Budmani* kod Jakina, *Fortunatov* u Moskvi, *Gebauer* u Pragu, *Kalužnjacki* u Černovcima, *Korš* u Moskvi, *Kovačević* u Beogradu, *Leskin* u Lajpsigu, *Milčetić* u Varaždinu, *Nehring* u Bratislavi, *Novaković* u Nišu, *Parčić* u Rimu, *Skerlić* u Beogradu, *Šahmatov* u Petrogradu, *Ščekin* u Moskvi, *Škrabec* u Ljubljani, *Štrkelj* u Gracu, *Tarnovski* u Krakovu, *Uljanov* u Moskvi, *Žitecki* u Kijevu.⁴

Stasavao je tada naraštaj strukturalista. Makar je Ivšić imao izravnoga dodira i s kazanjskom i praškom školom, strukturalizam se kao izgrađeni znanstveni pravac, nazivoslovno i metodološki ne prepoznaje u njegovim radovima. Naravno da strukturalističkih tragova ima, to u Ivšića naglašavaju i Hamm⁵ i Babić.⁶ Ipak, europski strukturalizam pada u ono doba Ivšićeva života kada je hrvatsko jezikoslovlje svoje snage upregnulo o puko održavanje hrvatskoga jezika na životu i to doslovno, kada su političke neprilike bile zidine između znanstvenika i njihove prave i iskrene znanosti. U tim je uvjetima svaka Ivšićeva rečenica o hrvatskom književnom jeziku dostojna pozornosti.

Ivšić je, naime, češće bio zapriječen u svojem znanstvenom i javnom djelovanju. Živio je u sedam država,⁷ a uvijek u Hrvatskoj, dva su svjetska rata protutnjala tom Ivšićevom Hrvatskom. Prvi je rat dočekaao Ivšić kao mladi sveučilišni docent, bilo mu je 30 godina kada je 8. srpnja 1914. izabran u to zvanje. Put Krašića je, na terensko istraživanje radi pisanja dijalekatne studije, krenuo 20 dana poslije. To istraživanje tada nije dovršio jer ga nije ni započeo, dovršio ga je 1935., a kako sam kaže u Jeziku Hrvata kajkavaca:

„Kako se pokojni Baudouin de Cortnay bavio i južnoslovenskom dijalektologijom (poznate su njegove studije o t. zv. Rezijanskom dijalektu), htio sam da za njegov zbornik priložim dijalektološku studiju, i zato sam taj dan izišao zaradi izviđanja, ali kad navečer stigoh na željezničku stanicu u Jastrebarsko, opazih crnu zastavu i od tadašnjega »glavara postaje« svoga druga iz gimnazije, dočuh za sarajevski atentat. I ja za mjesec dana po tom, mjesto na dijalektološko polje, odoh na Martovo!“ (Ivšić, Jezik Hrvata kajkavaca 1936.: 43., prema izdanju MH 1996.)⁸

Dakako, riječ je ovdje o prvom svjetskom ratu (koji Ivšić 1936. naziva velikim ratom) i nije se dogodio samo Ivšiću. Martovo je polje za Ivšića, istini za volju, bilo kratka

⁴ Isto, str. 316.

⁵ Josip Hamm, In memoriam Stjepan Ivšić, Slovo, br. 11. – 12., Zagreb, 1962., str. 188. – 190.

⁶ Stjepan Babić, Odnos Stjepana Ivšića prema hrvatskome književnome jeziku, u zborniku Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, Zagreb, 1996., str. 25. – 31.; Hrvatski jezik slavonskih pisaca, Slavonski Brod, 2009., str. 213. – 222.

⁷ Hrvatska je za Ivšićeva života bila dijelom različitih država – Austro-Ugarske, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Kraljevine Jugoslavije, Banovine, NDH, FNRJ, SFRJ.

⁸ O 50. obljetnici smrti, 2012., HAZU je pretisnula Jezik Hrvata kajkavaca: o stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika, uredio ga je Milan Moguš, a nadahuti predgovor napisala Jela Maresić.

vijeka jer ga je već 1915. zamijenio fakultetskim, tada je izabran za izvanrednoga profesora, a 1918. za redovitoga. Ipak, sve do 1933. bile su, prema Ivšićevim vlastitim riječima „nepovoljne prilike za dijalektološke eskurzije“.

Makar Ivšiću suvremeni jezik nije bio u središtu znanstvena zanimanja, kao istaknuti je jezikoslovac svojega doba na sebe primio normativni teret hrvatskoga jezika, osobito kada je riječ o prijelomnim vremenima za hrvatski jezik i kulturu, a u svezi s tim i nerazumna se protuhrvatska politika obijala o njega i nanosila mu znanstvenu i moralnu štetu. Kao stožerno je ime hrvatskoga jezikoslovlja, po naravi svojega ugleda i službe, sudjelovao u izradbi Pravopisnoga uputstva 1929., deset godina poslije uređivao je časopis Hrvatski jezik (1938. – 1939.) koji je pokrenut radi suprotstavljanja onoj politici koja je nadahnula Pravopisno uputstvo. U NDH zalagao se za povratak na brozovsku tradiciju i sudjelovao u pripremi pravopisnih načela na temelju kojih je 1941. nastao neotisnuti Hrvatski pravopis.⁹ Obično se napominje kako je prof. Ivšić bio protivnik etimološkoga pravopisa, a manje se vodi računa o tome da je etimološki pravopis došao uz korjenitu promjenu, ne samo hrvatskoga jezika, normativnih načela, nego hrvatske politike i društva. Čini se da je prof. Ivšić bio protiv takva postupanja s jezikom, a u tom kontekstu i protiv uvođenja morfonološkoga pravopisa:

„Prof. Ivšić dobio je pismo od Pavelića da sudjeluje u stvaranju novoga hrvatskoga jezika, ali je Ivšić odgovorio da ne može sudjelovati u toj gluposti, da jezik nije nešto što se može stvarati po čijoj volji.“¹⁰

Drugi svjetski rat donio je Ivšiću ozbiljnu nevolju, 1941. Pavelić ga je maknuo iz javnoga života, a 1945. učinile su to jugoslavenske vlasti. Okolnosti su takvih Ivšićevih progona uglavnom poznate, ali iskrsavaju i novije činjenice pa valja upozoriti na njih. Načelno, Ivšić je odbio Pavelićevu ponudu da sudjeluje o oblikovanju državne jezične politike, posebice sastavljanju etimološkoga pravopisa. Anegdota kaže ovako:

„Kažu da ga je Poglavnik pozvao na jedan sastanak o pravopisu i da se prof. Ivšić usprotivio njegovim gledištima. Na to mu je Pavelić rekao:

- *Ja sam poglavnik hrvatske države*

A da mu je prof. Ivšić odgovorio:

- *A ja sam poglavnik hrvatskoga jezika*“¹¹

Odbivši suradnju, Ivšić je smijenjen s rektorskoga mjesta, kaže, samo je na stol dobio pismo o razrješenju. Doista, u razdoblju NDH objavio je samo nekoliko radova, uglavnom je riječ o člancima za Hrvatsku enciklopediju, ali i poznati članak Naš izgovor kroz rime u Alma Mater Croatici iz 1942.

⁹ Taj je pravopis otisnut tek u naše doba, 1998., Franjo Cipra, Petar Guberina, Krno Krstić, Hrvatski pravopis. Opširnije o nastanku toga pravopisa u časopisu Jezič, (1990., god. 38., br. 1., str. 5. – 31.) u članku Dokumentacija o pravopisnoj problematici 1941.

¹⁰ Stjepan Babić, Hrvatski jezik slavonskih pisaca, Slavonski Brod, 2009., str. 224.

¹¹ Isto, str. 223.

Jugoslavija ga nije htjela, jer je bio rektor u NDH i jer je bio na čelnom mjestu u Akademiji pa je podijelio sudbinu svih Akademijinih časnika.¹² Opet mu je onemogućen rad, prognan je u rodno mjesto. Kako se bojavao povratka u rodnu Orahovicu, i kako tamo nije imao nikoga, naveo je kao rodno mjesto Oriovac pa je napokon završio u Brodskom Stupniku kod očeve sestre Štimac (udana Grašić). Na fakultet je ipak vraćen 1946. zalaganjima mnogih.

Kada je 1947. obnovljena JAZU u Zagrebu, potpredsjednik Miroslav Krleža i tajnik Branimir Gušić osobito su nastojali da Ivšić bude vraćen u red Akademijinih članova.¹³ Međutim, tek o 125. obljetnici Akademije, u Spomenici 1986., njegovo se ime našlo u popisu akademika. U tom razdoblju, od 1945. do 1986., Ivšićevo djelo nije bilo zaboravljeno:

„Važnije je, međutim, da su mu neka djela bila objavljena kasnije u Akademijinim izdanjima i, još više, da je kao naš Profesor ostao u srcima našim. Zbog svega što je učinio za hrvatsku filologiju i za Akademiju, dostojno je nedavno vraćen u Akademijino krilo.“¹⁴

Od 1945. pa do 1961., objavio je samo 12 manjih radova, od toga u Starinama JA tri rada, ostalo uglavnom u Jeziku – sedam radova, po jedan u Slavističkoj reviji i u Zborniku radova Filozofskoga fakulteta; članak o Bečkim listićima u Enciklopediji Jugoslavije i knjižicu Srpsko-hrvatski jezik na pločama; za Maticu hrvatsku uredio je Maretičeve prijevode Ilijade i Odiseje – objavljeni 1961. pa su to ujedno i posljednji objavljeni radovi za Ivšićeva života.

Prema navedenim doista oskudnim bibliografskim podatcima – petnaestak bibliografskih jedinica u petnaestak godina – čini se da je Ivšić posustao, izgubio snagu. Međutim, mnogo toga Ivšić za života nije stigao ili mu je bilo zapriječeno, a da je stvaralačke snage imao, svjedoče njegovi studenti i kolege, govore djela objavljena poslije njegove smrti. Kada se koncem četrdesetih godina radilo na povratku S. Ivšića u Akademiju, svjedoči Valentin Putanec:

„Stjepan je Ivšić kao prvi svoj veći rad ponudio *Acta croatica* i suradnju na etimološkom rječniku. Ja sam osobno, kao tadašnji jedini suradnik na etimološkom rječniku, o tome razgovarao i s Petrom Skokom i sa Stjepanom Ivšićem. No ta suradnja nije ostvarena. Uostalom, ni *Acta croatica* nisu predana Akademiji za objavljivanje. Ona su u Akademiju stigla tek s ostavštinom pokojnoga Stjepana Ivšića.“ (Putanec, 1984. – 1985.: 139.)¹⁵

¹² Različiti su podatci o razlozima progonstva. Poslije temeljnih radova iz dijalektologije i akcentologije koje je objavljivao u Akademijinu radu, Ivšić već 1920. postaje dopisni član, 1925. izvanredni pravi član, a 1929. redoviti pravi član. Na čelu *Historičko-filološkoga* razreda 1940. zamijenio je Ferdu Šišića. Akademske je počasti uživao i dužnosti obnašao do 1945., a od 1945. njegovo se ime izostavlja s popisa Akademijinih članova. O tome opširno u Moguševu radu Stjepan Ivšić i Akademija u zborniku Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, Zagreb, 1996., str. 85. – 93.

¹³ O Ivšićevoj sudbini i sudbini njegove rukopisne ostavštine piše Valentin Putanec, Stjepan Ivšić kao etimolog, *Rasprave ZJ*, 1985. – 1986., sv. 10. – 11., str. 139.

¹⁴ Milan Moguš, Stjepan Ivšić i Akademija u zborniku Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, Zagreb, 1996., str. 92.

¹⁵ Riječ je o novom izdanju koje je Ivšić priredio, vidi: Valentin Putanec, Stjepan Ivšić kao etimolog, *Rasprave ZJ*, 1985. – 1986., sv. 10. – 11., str. 139.

U Zagorju i Posavini na terenskom je istraživanju pedesetih godina Ivšić boravio nekoliko puta,¹⁶ ali podatke tih dijalekatnih istraživanja nemamo objavljene. Godine 1956. oputio se u Dubrovnik na terensko istraživanje – podatke su nam toga istraživanja dostupnima učinili tek Božidar Finka 1963. i Mate Šimundić 1996. U 348. Radu JAZU iz 1967. objavljena su dva Ivšićeva rada. Ivšićeva su predavanja iz slavenske poredbene gramatike priredili Josip Vrana i Radoslav Katičić 1970. O Ivšićevu smo istraživanju gradišćanskih govora čitali tek 1971. u Münchenskom izdanju Izabranih djela iz slavenske akcentuacije, Ivšićevu je studiju priredio Božidar Finka. U 376. knjizi JAZU, 1979. objavljen je posljednji Ivšićev rad.¹⁷

U rukopisu su još dva velika djela, čuvaju se u njegovoj ostavštini u NSK, Poljsko-hrvatski rječnik i Rusko-hrvatski diferencijalni rječnik. Hrvatski je ortoepski rječnik izgubljen.

Slijedeći Ivšićevo djelo i radove o Ivšiću, otkriva se da je ipak bio normativac u većoj mjeri nego što bismo to očekivali. U svezi s tim, suvremeni su autori izdvojili i opisali jezikoslovne teme kroz koje je moguće sagledati Ivšićev odnos prema književnom jeziku i prema normi, a to su naglasak, pravogovor i govor, pravopis, morfologija, sintaksa (osobito red riječi), leksik, tvorba riječi i etimologija, odnos književnoga jezika i dijalekta – *živoga narodnoga govora*, kako ga je Ivšić nazivao, književni jezik sa svojim funkcionalnim stilovima, povijest književnoga jezika.

Te se teme mogu tek izdvojiti iz njegovih radova, one su uglavnom rubne ili nisu ciljem same sebi – Ivšić ih je oblikovao u raspravama sa suvremenicima, u jezičnim savjetima, ili u napomenama i bilješkama u dijalektološkim i slavističkim radovima, terminološkim knjižicama i jednom priručniku za učenje hrvatskoga jezika, Srpsko-hrvatskom jeziku na pločama. Dostupni su nam i zapisnici s različitih pravopisnih povjerenstava koji nam otkrivaju Ivšićevo mišljenje o brojnim aktualnim pitanjima suvremenoga jezika, a ne samo pravopisa. Tako je i s prijevodima i uredničkim radovima, i oni otkrivaju Ivšića normativca.

Ivšićev odnos prema književnom jeziku izvire u radovima koji pitanjima književnoga jezika nisu čak ni posvećeni, a ako su posvećeni barem jednom suvremenom pitanju, na nekoliko ih drugih bitnih odgovaraju, ali opet na rubnicama – naglašavajući baš te Ivšićeve rubnice, upozoravam da je osjetljivo vrjednovati Ivšićev odnos prema suvremenom jeziku, a ne poznavati sve što je napisao, okolnosti nastanka pojedinih djela i njihovu sudbinu i što je važnije – međudnose.

¹⁶ O tom svjedoči Brozović koji je, prema vlastitim riječima, pratio Ivšića dvaput, Dalibor Brozović, O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom etimologu, Ivšićev zbornik, Zagreb, 1963., str. 29.

¹⁷ Vidi: Josip Lisac, uvod i bibliografija radova u pretisku Ivšićeva Jezika Hrvata kajkavaca, MH Zaprešić, Zaprešić, 1996.

Što je Stjepan Ivšić rekao o *ne ću*?

Dobri su i očiti primjeri za Ivšićev pristup normativnim pitanjima njegove rubnice o sastavljenom i rastavljenom pisanju, osobito pisanju *ne ću* i *neću*.

Ivšić sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi nije istraživao ni posebice opisivao. Dakle, ni tu nema cjelovitoga rada, nego je riječ o rubnicama. U Hrvatskom jeziku, u svom poznatom radu Etimologija i fonetika u našem pravopisu,¹⁸ već u prvom ulomku upozorava da se pitanju rastavljenoga i sastavljenoga pisanja olako prilazi i da se ne treba povoditi za sastavljenim pisanjem prijedložnih izraza. Pri tom misli na pisanje *dosada*, *žalibože*, *dozlaboga* kojima se protivi, a pisanje *biću* (umjesto *bit ću*) smatra u nas neprihvaćenim. Očito je da misli na rješenja iz pravopisa usklađenoga s Uputstvom, 1930. Uz sastavljeno pisanje futura prvoga i primjere *pašće* i *past-će* ne kaže odlučno ni *da* ni *ne*, nego „o njihovu će pisanju odlučiti naš dogovor, kako će se pisati futurski oblici.“¹⁹

Budući da je *neću* pitanje sastavljenoga i rastavljenoga pisanja, a kao takvo i pitanje suvremene norme i da Ivšićeva argumentacije nije zaboravljena već cijelo stoljeće,²⁰ dobro je ovdje podsjetiti se na korijene. A korijeni su u Ivšićevu doktoratu Prilog za slavenski akcenat koji je 1910. JAZU prihvatila za tisak i koji je objavljen 1911. u 187. Radu.

„Slog se, stojeći pod akcentom, što ga biležim znakom ~, izgovara tako, da je ekspiratorna sila veća u drugom dijelu sloga, a i glas poraste, dakle je akcenat ~ uzlazan. To se razabira i iz toga, što ima dosta primjera, iz kojih se vidi, da *ã* odgovara formuli *aã* (ispor. *á* = *aã*), na pr. : *n ê ć e š* — *n ê ć e*, od *n e (h) ò ć e š* — *n e (h) ò ć e* prema *n é ć u* od *n e (h) ò ć u* (u Posav.)... Tako je krivo rekao i *Rešetar*, da je *n ê ć e š* postalo od *n è h o ć e š* (Die serbokroat. Betonung. 182)... *D ò d i š* — *d ò d i*... od *d o (h) ò d i š* — *d o (h) ò d i* . . . prema *d ó d i t* od *d o (h) ò d i t* (u Posav.), *d ò j d e* od **d o ì d ē* (čakav. i posav.), *n ě m ā* od *n ě m ā* (čakav. i posav.), *n ĩ* od *n i j ě* (čakav. i posav.), *ò l* — *ò l o* — *ò l a* od *o (h) ò l* — *o (h) ò l o* — *o (h) ò l a* (posav.), *m ò g a* — *m ò m u* od *m o j ě g a* — *m o j ě m u* (čakav. i posav.)...“²¹

Od opisa naglasaka i opisa fonetske riječi, u poglavlju o fiziologiji akuta, opisano danas zaboravljenom mladogramatičarskom metodologijom, dakle rubno i usputno, objašnjenje za *neću* preraslo je svojega autora, uvuklo se u korice jugoslavenskih protuhrvatskih pravopisa, zaboravilo svoje naglasne, fonetske i dijalekatne korijene i još uvijek je ovdje. Pri tom više nitko i ne zna da je *ne(h)ću* u Ivšića u istom redu s primjerima *nema* < *neima*, *nemoj* < *nemozi*, ali i s primjerima *dodi* < *do(h)di*, *ola* < *o(h)ola*, *moga* < *mo(j)ega* ili *stat* < *sto(j)at*... pa je bjelodano da Ivšić o fiziologiji

¹⁸ Časopis Hrvatski jezik, Zagreb, 1938., str. 3. – 13.

¹⁹ Isto, str. 8.

²⁰ Nataša Bašić u ovogodišnjem Jeziku, br. 1., str. 26., upućuje na Ivšićevu argumentaciju o *ne ću/ neću*. Alemko Gluhak autor je rada, opširnoga, utemeljenoga i bogatoga podacima, Opet o *neću* i *ne ću*, Kolo, Zagreb, 2001., br. 1., str. 51. – 84.

²¹ Stjepan Ivšić, Prilog za slavenski akcenat, 1911., JAZU, Rad 187., str. 146.

akuta, koji je oprimjerio s *neću*, ne piše radi pravopisnih pravila, a ni zbog njih. Međutim, *neću* se s istim objašnjenjem našlo u Boranićevu pravopisu²² iz 1930., da je sliveno od *ne(h)oču*. Poznato je da je taj Boranićev pravopis napisan prema Uputstvu, a ondje nema potanjega objašnjenja, nego stoji ovako:

„Odrečno *hoću* treba pisati kao jednu reč, dakle, *neću*, *nećeš*, *neće* itd isto onako kao što se piše odrečno *jesam* i *imam*: *nisam*, *nemam*.“²³

Kada Ivšiću čitatelj Hrvatskoga jezika 1938. prigovara da je *ne ću* spojio u *neću* prema Boranićevu pravopisu/Uputstvu, Ivšić u poznatoj 8. napomeni u članku Uz napomene naših čitalaca, brani *neću* braneći svoju znanstvenu postavku koja je ponajprije o naglasku, a ne o pravopisnom rješenju:

„Naš će časopis pisati *neću* ne zato, što tako određuje novi pravopis, nego zato, što je takvo pisanje u skladu s našim pisanjem *nemam* od *nejmam*. Vuk je pisao doduše *ne ću*, a po njemu i Maretić, no s postanjem toga oblika bolje se slaže pisanje *neću*. Oblici *neću*, *nećeš*, *neće*... ne postaju tako da se »rječca ne združi s enklitičkim oblikom (*ću*, *ćeš*, *će*)«, kao što uči Maretić (v. Gram.¹ § 132b i Gram.² § 309c), »nego je uprav *ne* sastavljeno s glagolom u jednu riječ, kao što je kod *nijesam* i *nemam*« kako je rekao Budmani (v. Arj., III.: 656b). Budmanijevo mišljenje potvrđuje i različit akcenat *neću* pored *něćeš* prema *ne(hò)ću* pored *nè(ho)ćeš*, pa sam ja već pred trideset godina prema takvoj razlici tumačio i naš osobito dijalekatski (posavaski i čakavski) akcenat *nećeš* pored *neću* (v. rad 187, 146) i obično pisao *neću*“²⁴

Ivšić upućuje na isti opis u Akademijinu rječniku, a i ondje je očito riječ o pitanju naglaska i izgovora, a ne pravopisnoj preporuci. Riječ je zapravo, u Akademijinu rječniku, o naglasnom strastanju *ne* i glagola koje se dokazuju: „nema primjera da bi poslije *ne* stajala enklitična riječ.“ (Akademijin rječnik, III.: 656.)

Politika je malo marila za zanost koja joj nije išla u prilog i uzimala samo ono što je trebala pa se u novosadskom pravopisu ponavlja to isto, opet stoji *neću* izvedeno od *ne hoću*.²⁵ Ovdje je doista Ivšićeva rubnica zaživjela svojim životom, na volju i ponudu svima koji su se njome okoristili.

U tom bi smislu trebalo preispitati i različita suvremena tumačenja Ivšićevih pravopisnih postavki uopće, a osobito o pisanje *ne ću/neću* jer i to zavisi o osobi koja tumači i trenutku u kojem se tumači. Ivšićevo naizgled posve zatvoreno, dobro utvrđeno i cjelovito mišljenje o *ne ću/neću* jezikoslovci su doslovce kidali i nepotpunu misao koja im je trebala upotrijebili onako kako im je trebala.

Ivšićeva tvrdnja da je Karadžić pisao *ne ću* poslužila je protivnicima rastavljenoga pisanja kao argument da je to srpski način pisanja. Tumačenje da je *neću* postalo od

²² Dr. D. Boranić, Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1930.: 45.

²³ Prosvetni glasnik, Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., 1929., god. XLV., br. 9., str. 752.

²⁴ Stjepan Ivšić, Uz napomene naših čitalaca, napomena 8., Hrvatski jezik, 1938., str. 68.

²⁵ Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika, Zagreb – Novi sad, 1960., str. 84.

ne hoću ispadanjem hijatskoga *h* i uklanjenjem *z*ijeva postalo je uobičajeno, njime se služe i jezikoslovci i nejezikoslovci – očito je prividno dobar argument protiv *ne ću*. Uz to, potpuno nerazumijevanje Ivšićeva naglasnoga opisa često je dovelo do toga da se kaže kako se *ne ću* izgovara sastavljeno, pa onda valja i sastavljeno pisati. Mišljenje je Dalibora Brozovića, zagovaratelja Ivšićeva u suvremenim pravopisnim raspravama, osobito zanimljivo:

„Kad bi u pravopisima odlučivala samo čisto znanstvena problematika, bez obzira na praktičnost i tradiciju, sastavljeno pisanje *neću* bilo bi opravdanije u hrvatskom pravopisu, jer dugo *ne* u *ne ću* nije isto što i kratko *ne* uz druge glagole. O tome je Stjepan Ivšić pisao u prilogu „Uz napomene naših čitalaca, 8. napomena“... No sam je Ivšić uglavnom pisao *ne ću*.“²⁶

Ivšićevo je tumačenje *ne ću/neću* doista pravi ogled mladogramatičarske metodologije. Tu je metodologiju hrvatsko jezikoslovlje napustilo (ili je barem deklarativno tako), međutim od Ivšićevih zaključaka nastalih na temelju te teorije, ipak se ne odustaje, pa je Ivšićeva 8. napomena ostala jedini argument, makar i mladogramatičarski, za pisanje *neću*.

Prvo, Karadžić sve glagole piše odvojeno od niječnice, a zagrebačka škola sve glagole piše sastavljeno. Otuda u Karadžića rastavljeno *ne ću*, a u zagrebačke škole sastavljeno *neću*, prema istom pravilu prema kojemu je *ne volim* u Karadžića i *nevolim* u zagrebačke škole. Te pravopisne sustave nije Ivšić spomenuo. Onda je moguće doista, tako izdvojeno gledano, pomisliti da je *ne ću* nehrvatski.

Drugo, *ne* jest sastavljeno u jednu riječ s glagolom, ali fonetsku riječ. O tom nedvosmisleno govori Ivšić upravo u radu na koji se poziva – u svom doktoratu Prilog za slavenski akcenat. Kada bi se srastanje *ne* i *ću* gledalo u takvu sustavu (koji je fonetski, a ne pravopisni i koji je dijalekatni, a ne književnojezični), trebalo bi prema istom načelu pisati *neodaj* (umjesto *nehodaj*), *nejdi* (umjesto *neidi*). Ivšićeva kroatistika i slavistika nemaju metodologiju kojom bi se razlikovala fonetska riječ od leksema i uopće, kojom bi se razlikovale jezične razine. Međutim, suvremeno jezikoslovlje ima odgovarajuću metodologiju pa je iznenađujuće to čvrsto prijanjanje uz preživjelo mladogramatičarstvo i nerazlikovanje dviju leksičkih jedinica od jedne fonetske. Na isti način razmišlja i Budmani u Arj, a tako je i u Rešetara – sva trojica zapravo govore o naglasnom srastanju. Budmanijev je dokaz o sraslosti, osim naglasaka, i distribucija – kaže da se između *ne* i *ću* ne može umetnuti koja druga riječ. To je svakako točno, ali takva je distribucija važeća za sve zanijekane glagole – *ne* i bilo koji glagol uvijek su u izravom dodiru, između njih ne može se umetnuti koja druga riječ, dakle, ni to nije valjan razlog za sastavljeno pisanje.²⁷

²⁶ Dalibor Brozović, Prvo lice jednine, Zagreb, 2005., str. 35., bilješka 5.

²⁷ Upućujem na rad Radoslava Katičića u ovome broju Jezika, Bivše Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika, gdje se tumači razlika između historijskoga pravopisnoga načela i suvremenoga i u tom je svijetlu *neću*, shvaćeno kao sraslo od *ne hoću* > *neću*, primjena historijskoga načela; *ne ću* shvaćeno kao dva leksema primjena je suvremenoga načela.

Nije ovdje samo riječ o Ivšićevu pristupu, nego i o pristupu onih koji su se Ivšićevim rubnicama poslužili da učvrste svoje središnjice, bez obzira je li Ivšić govorio da bi komu držao stranu ili mu se protivio ili je govorio jer je smatrao da izgovara znanstvenu istinu. Njegovo djelo doista živi svojim životom, napisano, objavljeno i tako otkinuto od autora, na volju i ponudu svima koji su se djelom koristili i okoristili.

Dva različita nekrologa

Ivšićev je odnos prema hrvatskom književnom jeziku potanko već opisan, pisali su o tom cjelovite radove mnogi naši jezikoslovci – Mate Hraste, Josip Hamm, Stjepan Babić, Milan Moguš, Josip Bratulić, Dalibor Brozović, Stjepan Vukušić, Valentin Putanec, Zlatko Vince, Josip Lisac,²⁸ Marko Samardžija, Ivo Pranjković, Ivan Lupić. Većina tih autora napisala je najmanje dva rada o Ivšićevu odnosu prema književnom jeziku i radovi neprestance nastaju, posljednji su objavljeni veljači ove godine u Vijencu.²⁹ Pridodaju li tom nizu i autori koji pišu o Ivšiću dijalektologu, slavistu, povjesničaru, istraživaču glagoljske baštine; autori koji ga samo spominju u svojim radovima ili se pozivaju na njega – popis je podugačak i vjerujem da bi obuhvatio sve jezikoslovne hrvatiste.

Prvi su i prigodno o Ivšiću pisali u nekrolozima Mate Hraste i Josip Hamm. Makar su suvremenici, Hraste i Hamm različito vide i vrjednuju Ivšićevo djelo. Nije nebitno kako je napisan nekrolog makar je jasno da je riječ o prigodničarskom tekstu – pokazalo se da je nekrolog često uporištem za druge, obuhvatnije radove. Tako i u Ivšića.

Hraste naglašava da je Ivšić:

„Rođen i odgojen u čistom štokavskom kraju hercegovačkoga tipa bio je beskompromisni sljedbenik Vukova i Daničićeva jezika. U tome ga je još jače učvrstio njegov učitelj Tomo Maretić. Uoči stvaranja Banovine Hrvatske, kad su mnogi ljudi željeli stvoriti poseban hrvatski književni jezik i uvesti etimološki pravopis, poradio je prof. Ivšić na osnivanju »Društva hrvatski jezik« u Zagrebu. Glasilo društva je časopis »Hrvatski jezik«, a urednik mu je sam prof. Ivšić... u svakom broju štampa barem dva svoja članka, daje odgovore na pitanje čitalaca i mnoge odlične oglede iz našega jezika. Uvijek je budno pazio na jezičnu čistoću i pravilnost u duhu Vukovih načela o jeziku i pravopisu.“³⁰

Koliko ta, posve pogrješna ocjena, duguje političkom trenutku u kojem je objavljena, a koliko nepoznavanju jezikoslovnog povijesnoga temelja, teško je reći. Naime, Jezik, u kojem je objavljen nekrolog, časopis je koje je svoje izlaženje započeo vrlo

²⁸ U radovima Josipa Lisca navodi se i iscrpna bibliografija radova o Stjepanu Ivšiću, Josip Lisac, Stjepan Ivšić i časopis Hrvatski jezik, Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru, Zadar, 1987., str. 77. – 92.

²⁹ Vijenac, God. XX., br. 469., 23. veljače 2012. O Ivšiću pišu Josip Bratulić, Ivo Pranjković, Josip Lisac i Stjepan Damjanović.

³⁰ Mate Hraste, Prof. dr. Stjepan Ivšić, Jezik, br. 4., Zagreb, 1962., str. 100.

jasnim programskim Skokovim protuvukovskim člankom, naime, Skok 1952. u prvom broju Jezika u nastupnom članku O jezičnoj kulturi, uz kritiku Karadžića, Daničića, Maretića, Broza i Ivekovića, kaže da je

„... »govedarština« Vukova tipa u jeziku i stilu bila ideal jezične kulture veoma dugo vremena. Isključeno je, da tako može ostati jer se književni jezik nužno mora razvijati.“ (str. 6.)

U tom istom radu izriče krilaticu na kojoj će Jezik počivati i koju će Jonke kao Jezikov urednik često ponavljati i ustrajavati na njoj, koja će u godinama koje su slijedile postati obrana od novih povukovljanja hrvatskoga jezika:

„i ne može se više kao pravilo postavljati «Piši onako, kako narod govori», nego «Piši onako, kako dobri pisci pišu»“ (str. 6.)

Onda doista nije bilo politički nužno u časopisu Jezik prikazati časopis Hrvatski jezik³¹ kao prilog borbi protiv stvaranja „posebnog hrvatskoga jezika i etimološkoga pravopisa“, a Ivšiću pripisati budnost kada je riječ o karadžićevskim načelima, kao što to kaže Hraste. Na sreću, na taj se nekrolog nisu oslanjali mlađi jezikoslovci. Ipak, valja napomenuti da Vukušić, slično kao i Hraste, smatra da je Ivšićev „startni jezik“, u naglasnom smislu, baš ta štokavština koja je u karadžićevsku naglašavanju polazna građa i slično kao i Hraste smatra da je Ivšić ustrajao na karadžićevskoj naglasnoj normi jer

„Nerealno je, naime, očekivati, da će promjenu naglasne norme tražiti, da će za to imati unutarnjega motiva onaj kojega se startno naglašavanje s tom normom ne sukobljava.“³²

Takvomu su se stavu, ali ne samo radi razjašnjavanja Ivšićevih normativnih akcentoloških pogleda, nego i radi kritike Vukušićevih naglasnih načela, suprotstavili D. Brozović³³ (1996.) i I. Lupić (2001.).³⁴

Hammov je nekrolog u posve drugačijem tonu, oslobođen ideološke omče. Hamm već u prvoj rečenici Ivšića uspoređuje s Jagićem i upozorava nas da je baš zahvaljujući uočavanju razlike između svojega urođenoga naglasnoga sustava od onoga u školi naučenoga, Ivšić razlikovao književni jezik od dijalekta. U nekrologu Karadžić nije ni spomenut, pa ni riječi o tom da bi Ivšić bio vukovac. Spominje Hamm početni Maretićev utjecaj, ali i Ivšićev odmak od Maretića. Ivšića smješta u krug europske slavistike, po dosezima uz bok strukturalistima. Belić je jedni jezikoslovac iz neeuropskih prostora kojega Hamm spominje i uspoređuje s Ivšićem, ali na

³¹ Časopis je izlazio 1938. – 1939. i danas se smatra jednim od razložnih braniča hrvatskoga jezika.

³² Stjepan Vukušić, Ivšićeva akcentologija i hrvatsko naglašavanje, Hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova II., Zagreb, 1997., str. 89. Vidi i u Vukušićevu radu Ivšićeva naglasna primjena, u zborniku Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, Zagreb, 1996., str. 169. – 174.

³³ Dalibor Brozović, O prilogu dr. Stjepana Vukušića za Ivšićev zbornik, u Zborniku Stjepan Ivšić i hrvatski jezik, Zagreb, 1996., str. 175. – 176.

³⁴ Ivan Lupić, Preskriptivna akcentologija i hrvatski standardni jezik, Kolo, Zagreb, 2001., br. 1., str. 85. – 134.

Belićevu štetu. Uz mnogo, doista mnogo topline i razumijevanja piše o političkim nedaćama koje su Ivšića zaustavljale u znanstvenom i radnom naponu. Ako je tko mogao razumjeti, to je doista bio Hamm koji je podijelio sličnu sudbinu.³⁵

Nekrolog završava ovako:

„Bio je po svojim shvaćanjima daleko ispred svoje okoline i po poniranjima u strukturu jezika ispred svojega vremena. Odgojio je generacije lingvista a nikad nije govorio o tome da je stvorio lingvističku školu. Bio je skroman i povučen, i tako je – skromno i povučeno – u siječnju 1962. i umro.“³⁶

Temeljne su misli iz Hammova nekrologa zaživjele ili su postale predmetom promišljanja suvremenijih istraživača Ivšićeva djela.

Nastavit će se u sljedećem broju

PITANJA I ODGOVORI

IGRATI SE

U većini današnjih normativnih rječnika hrvatskoga književnog jezika izmiješani su utjecaji dvaju naglašavanja naslovnih glagola, a to se odražava i u našoj priopćajnoj praksi. Samo Hrvatski enciklopedijski rječnik u golemoj većini pruža prave podatke. Sva naglasna zbrka drugih hrvatskih normativnih rječnika proizlazi iz naglasaka same osnovnice: igrati (se) i igrati (se). Odatle je razumljivo da će, s obzirom na prenošenje kratkosilaznoga naglasaka na prednaglasnicu, sve složenice od prvoga lika glasiti: doigrati, izigrati i tako jednako svih dvanaestak prefigiranih glagola, koliko ih od te osnovnice ima u hrvatskome književnom jeziku, a složenice od osnovnice igrati (se),

s obzirom na to da se ne prenosi na prednaglasnicu uzlazni naglasak, glasit će: doigrati, izigrati i tako opet svih dvanaestak glagolskih složenica.

Budući da Hrvatski enciklopedijski rječnik polazi od osnovnice igrati (se), u njemu su svi podatci sustavni, ako se uzme da je lik doigrati tiskarska pogreška.

Sad ćemo navesti četiri naglasna uzorka dotičnih glagola: jedan od glagola igrati (se) i drugi od njegovih složenica, treći od osnovice igrati (se) i četvrti, opet, od njezinih prefigiranih glagola:

infinitiv: igrati (se)
prezent: igrām, igrāš, igrā, igrāmo, igrāte, igrājū
imperfekt: igrāh, igrāše, igrāše, igrāsmo, igrāste, igrāhu

³⁵ Ivšićeva i Hammova sudbina čudno su prepletene – Ivšić ulazi u hrvatsko jezikoslovlje iste godine kada je Josip Hamm rođen – 1905.; i Ivšić i Hamm bili su zapriječeni u svom znanstvenom radu zbog neslaganja s vladajućima – Hamm je za NDH prognan u svoj rodini Gat, a Ivšić u Oriovac; na Ivšićev je prijedlog Hamm 1948. imenovan docentom za slavensku filologiju i na koncu, Hamm je Ivšiću, svomu učitelju, napisao nekrolog pun topline i poštovanja za osobu i struku, a ipak ostajući na razini znanstvene objektivnosti.

³⁶ Josip Hamm, In memoriam Stjepan Ivšić (13. VIII 1884 – 14. I 1962), Slovo, Zagreb, 1962., br. 11. – 12., str. 190.